

УДК 378.091.212:37.012

ДІАГНОСТИКА СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ У КОЛЕДЖІ: ПРОБЛЕМНИЙ АНАЛІЗ

Грибанова О.Є.

Запорізький національний університет

У статті здійснений аналіз наукових підходів до емпіричного дослідження соціальної компетентності майбутніх фахівців. Визначено, що в сучасній педагогічній науці вимірювання соціальної компетентності студентів відбувається за різними критеріями та показниками. Охарактеризоване авторське розуміння сутності соціальної компетентності майбутніх економістів. Розглянуті вимоги до діагностики соціальної компетентності майбутніх економістів як інтегративного особистісно-професійного явища. Запропонований авторський комплекс діагностичних методик, що забезпечує цілісне вивчення соціальної компетентності студентів.

Ключові слова: соціальна компетентність, діагностика, педагогічний експеримент, майбутні економісти, коледж.

Постановка проблеми. Одним з головних завдань вітчизняної вищої освіти є забезпечення умов для підготовки конкурентоспроможних фахівців, здатних працювати в умовах невизначеності, вирішувати надскладні полісистемні, міжгалузеві професійні проблеми, ефективно взаємодіяти в цифровому суспільстві. Відтак, особливої гостроти набуває проблема переосмислення критеріїв якості вищої освіти, одним з яких стає сформованість соціальної компетентності у студентів у цілому та майбутніх економістів зокрема. Адже саме вона визначає здатність майбутнього фахівця працювати у команді, досягати поставлених цілей, приймати рішення стосовно себе, проектувати власний соціальний, особистісний та професійний розвиток, конструктивно реагувати на стрес тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, присвячених дослідженню соціальної компетентності особистості в цілому (Д. Бартелме, О. Варецька,

С. Гончаров, І. Зарубінська, С. Краснокутська, А. Новікова, П. Каннінг та ін.) і майбутніх фахівців зокрема (О. Борисенко, М. Докторович, І. Зарубінська, С. Краснокутська, М. Лук'янова, Ф. Петерман, В. Сейд, М. Форверг, У. Пфінгетен, Р. Хінтч та ін.), а також особливостям її формування у студентів у процесі навчання у вищій школі (Н. Житник, Т. Рожко, С. Стеблюк, В. Староста, С. Учурова та ін.), проблема формування соціальної компетентності майбутніх економістів у коледжі залишається невирішеною. Це пояснюється і появою нових вимог до фахівців економічного профілю у зв'язку з глобалізацією, інтеграцією українського суспільства, цифровим характером сучасної економіки, і зміною пріоритетів вітчизняної вищої освіти, її спрямуванням на формування у студентів «гнучких умінь», що забезпечать їх конкурентоспроможність, мобільність, адаптивність тощо.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Здійснений аналіз сутності соціальної компетентності особистості у сучасній

педагогічній науці, а також опублікованих емпіричних досліджень із зазначеного питання свідчить про те, що особливої актуальності набуває проблема визначення діагностичного інструментарію сформованості соціальної компетентності майбутніх економістів. Адже існуючі підходи до вимірювання даного особистісно-професійного явища часто характеризуються значною суперечливістю та невідповідністю загальним вимогам педагогічної діагностики.

Мета статті. Метою статті є аналіз наукових підходів до діагностики соціальної компетентності майбутніх фахівців та визначення засад емпіричного дослідження соціальної компетентності майбутніх економістів у коледжі.

Виклад основного матеріалу. Передусім зазначимо, що діагностика компетентності людини в цілому та соціальної компетентності зокрема вважається дослідниками суттєвою науковою проблемою, адже як стверджував Дж. Равен, навчання компетентностям гальмується труднощами вимірювання та підтвердження особливостей компетентностей [4]. Крім того, необхідним, на нашу думку, є врахування вікових особливостей особистості в ситуації вимірювання її соціальної компетентності, адже у дітей вона набуває особливих характеристик, а її діагностика будується на інших науково-методичних засадах та критеріях, ніж у молоді та дорослих.

Здійснений нами аналіз наукових праць, присвячених дослідженню соціальної компетентності студентів/майбутніх фахівців дає підстави стверджувати про наявність різних підходів до її діагностики.

До першого підходу нами віднесені наукові розробки, в яких автори, незважаючи на усвідомлення комплексності, системності та багатоконponentності явища соціальної компетентності особистості, для її діагностики обирають критерії одного з компонентів, як правило ціннісно-мотиваційного та особистісного – життєстійкість, особистісний диференціал, самоорганізованість діяльності (Т. Пушкарьова та ін.) або комунікативного – емпатійності, комунікативної толерантності, доброзичливості, рефлексивності (Г. Богачева, О. Демчук, Г. Мосягіна та ін.). У деяких дослідженнях соціальна компетентність вимірюється за допомогою Методики діагностики комунікативної соціальної компетентності (КСК) (автори М. Фетискин, В. Козлов, Г. Мануйлов).

Одним з критеріїв розвитку соціальної компетентності майбутніх фахівців визначається науковцями і соціальний інтелект як: здатність особистості розуміти інших людей та діяти або вчиняти мудро відносно інших; адаптованість індивіда до людського буття (Д. Векслер); система інтелектуальних здібностей, незалежних від фактору загального інтелекту і пов'язаних, перш за все, з пізнанням поведінкової інформації (Дж. Гілфорд); стійка, заснована на специфіці розумових процесів, афективного реагування і соціального досвіду здібність розуміти самого себе, а також інших людей, їх взаємовідносин і прогнозувати міжособистісні дії (Ю. Ємельянов).

Для вимірювання соціальної компетентності у такому аспекті авторами використовується Тест Дж. Гілфорда і М. Саллівена, опитувальник «Діагностика соціального інтелекту особистос-

ті» Н. Каліни, Опитувальник рівня емпатійних здібностей В. Бойко.

До другого підходу ми віднесли ті дослідження, автори яких запропонували єдину авторську методичку діагностики соціальної компетентності особистості – опитувальник, що містить шкали самооцінки за різними показниками. Так, у дослідженні А. Новікової [3] соціальна компетентність визначається інтегрованою якістю, яка включає до себе: політичну, соціально-економічну, полікультурну, соціально-комунікативну, індивідуально-особистісну та інформаційно-інструментальну компетентності. А діагностику сформованості соціальної компетентності студентів авторка пропонує здійснювати за допомогою розробленої шкали оцінки рівня соціальної компетентності (за результатами оцінки студентів власних умінь, якостей, дій).

До третього підходу нами віднесені ті дослідження, автори яких, виходячи із багатоконponentної структури самого явища соціальної компетентності особистості, здійснювали її вимірювання за допомогою комплексу певних діагностичних методик (О. Варецька, І. Зарубінська, І. Шпичко та ін.).

Так, наприклад, ґрунтуючись на п'яти компонентній структурі соціальної компетентності (ціннісно-мотиваційний, когнітивний, діяльнісний, рефлексивний та особистісний компоненти) І.Б. Зарубінська [2] визначає п'ять критеріїв її сформованості (особистісний, ціннісно-мотиваційний, когнітивний, операційно-технологічний та рефлексивний) у майбутніх фахівців і пропонує методи її діагностики, а саме: анкета, спрямована на вивчення характеру мотиваційного компоненту – уявлення про життєвий успіх, ставлення студентів до нього та власні життєві пріоритети; орієнтаційна анкета Б. Басса, яка визначає спрямованість особистості на себе, взаємодію, на справу; академічний тест, що спрямований на виявлення знань семантичного поля соціальної компетентності; тест оцінювання соціальної компетентності; анкета для визначення соціальної компетентності.

Для діагностики рівнів сформованості соціальної компетентності студентів, що визначалися відповідними знаннями, уміннями, професійно-значущими особистісними якостями і ціннісними орієнтаціями, І. Шпичко [6] були застосовані: тест «Самооцінка станів тривожності, фрустрації, агресивності та ригідності» (адаптований варіант методики Г. Айзенка), методика діагностики соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда, діагностика комунікативного контролю (М. Шнайдер), методика О. Моткова «Життєве покликання», методика К. Томаса, тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) О. Леонтьєва, методика «Q-сортування: діагностика основних тенденцій поведінки у реальній групі» (автор – В. Стефансон).

Отже, виникає необхідність у виборі власного шляху вимірювання соціальної компетентності майбутніх економістів для з'ясування формувального характеру освітнього процесу у коледжі.

Виходячи із власного розуміння сутності соціальної компетентності майбутніх економістів як інтегративного особистісно-професійного явища, яке складається із ціннісного (система соціаль-

них ставлень), когнітивного (система соціальних знань) та конструктивного (система соціальних умінь) компонентів і забезпечує успішність їх соціально-професійної адаптації, майбутньої професійної діяльності та життєдіяльності в цілому завдяки гармонізації власних потреб, індивідуальних цілей та соціальних норм. А також враховуючи відсутність у педагогічній науці надійної методики діагностики соціальної компетентності майбутніх економістів за всіма її складовими, актуалізується потреба у створенні комплексу відповідних діагностичних методик, які б, з одного боку, відповідали вимогам сучасної психолого-педагогічної діагностики, а з іншого, – забезпечили вимірювання за всіма компонентами.

Так, на нашу думку, ціннісний компонент соціальної компетентності майбутніх фахівців економічного профілю забезпечується комплексом таких ставлень, цінностей, мотивів, установок як: мотивація соціального та професійного саморозвитку; мотивація соціальних та професійних досягнень, мотивація просоціальної поведінки; прагнення до соціальної взаємодії та спілкування, установки на подолання соціальних стереотипів, установки на соціальну відкритість, мобільність.

Когнітивний компонент складають соціально-професійні знання, які відображають різні рівні функціонування знання відповідно до шарів функціонування соціальної компетентності, а саме: 1) власне соціальний: знання про будову та функціонування соціальних інститутів, про соціальні структури, різні соціальні процеси, що відбуваються у суспільстві; знання загальнолюдських норм і цінностей, а також норм (традицій, законів, табу та ін.) в різних сферах соціального життя – національній, економічній, духовній тощо; знання правил поведінки й спілкування, що є загальноприйнятими в різних суспільствах і середовищах; знання про різні типи життєвих ситуацій, у тому числі про складні життєві обставини; 2) професійний: знання рольових вимог та очікувань, що пред'являються до осіб певного соціально-професійного статусу; знання особливостей соціально-професійної взаємодії; 3) особистісний: знання про себе як суб'єкта життєдіяльності (власні можливості, потреби, інтереси, здібності, проектування власної навчально-професійної діяльності та розвитку, кар'єри, а також життєдіяльності у цілому); знання про себе як суб'єкта навчально-професійної та майбутньої професійної діяльності, про соціально-професійні норми у сфері економічної діяльності; знання про власні ресурси щодо подолання складних життєвих ситуацій.

Конструктивний компонент соціальної компетентності майбутніх фахівців економістів містить такі вміння та навички, які ми диференціювали на п'ять груп відповідно до їх видових ознак: 1) метакогнітивні: уміння цілепокладання та вміння досягати поставлених цілей; приймати рішення стосовно себе; проектувати власний соціальний, особистісний та професійний розвиток, кар'єру; аналізувати соціальну інформацію; аналізувати ресурси соціального середовища; 2) поведінкові: конструктивної поведінки в складних життєвих та професійних ситуаціях; вміння імплементувати способи конструктивного вирішення складних життєвих та професійних си-

туацій із збереженням власного Я; 3) соціальної взаємодії: прогнозувати процес та результат соціальної, професійної взаємодії; володіння засобами вербальної та невербальної комунікації, механізмами взаєморозуміння; вміння працювати у команді, вести переговори; вміння здійснювати колективну творчість; 4) регулятивні: вміння здійснювати регуляцію власного емоційного стану у ситуаціях соціальної взаємодії; вміння конструктивно реагувати на стрес; керувати власною соціальною активністю; відстоювати свою позицію у конструктивний спосіб; здатність входити у стан інших, ставити себе на місце іншого; 5) рефлексивні: вміння аналізувати власну соціальну активність, соціальний, особистісний та професійний розвиток; критичного аналізу власних дій, вчинків, дій та вчинків інших.

За результатами здійсненого аналізу вимог сучасної педагогічної діагностики, методології педагогічного експерименту (С. Гончаренко [1], Т. Кристопчук, С. Сисова [5] та ін.) нами визначені такі, що визначають відбір методик вимірювання соціальної компетентності майбутніх економістів, а саме: 1) відповідність методик віковим особливостям піддослідних; 2) надійність та валідність обраних методик; 3) нетравмувальний, розвивальний характер діагностичних процедур.

Отже, проведений науковий пошук надав змогу створити комплекс діагностичних методик соціальної компетентності майбутніх економістів, до якого увійшли для вимірювання: 1) ціннісного компоненту – Тест смисложиттєвих орієнтацій Д. Леонтьєва; Опитувальник мотивації соціального успіху М. Кубишкіної; 2) когнітивного компоненту – авторський дидактичний тест; 3) конструктивного компоненту – Методика «Q – сортування: діагностика основних тенденцій поведінки у реальній групі» В. Стефансона; Опитувальник толерантності-інтолерантності до невизначеності Т. Корнілової; авторська Шкала самооцінки соціальних умінь.

Розроблений комплекс діагностичних методик був використаний для вимірювання рівнів сформованості соціальної компетентності студентів, які навчаються в Економіко-правничому коледжі Запорізького національного університету за спеціальностями 071 Облік і оподаткування, 072 Фінанси, банківська справа та страхування. Застосування зазначеного комплексу діагностичних методик дало змогу визначити первинний переважно початковий рівень сформованості соціальної компетентності майбутніх економістів, що зумовило потребу у коригуванні освітнього процесу – створенні умов для формування їх соціальної ідентичності, соціальної обізнаності та соціально компетентної поведінки.

Висновки і пропозиції. Здійснений аналіз наукових підходів до вимірювання соціальної компетентності майбутніх фахівців засвідчив про необхідність розробки авторського комплексу діагностичних методик, який би відповідав сучасним вимогам до проведення педагогічного експерименту. Запропонований авторський комплекс методик дав змогу визначити загальний рівень сформованості соціальної компетентності майбутніх економістів завдяки діагностиці її ціннісного, когнітивного та конструктивного компонентів.

Список літератури:

1. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям / С.У. Гончаренко. – Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.
2. Зарубінська І.Б. Проблема діагностики соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів / І.Б. Зарубінська // Інформаційні технології і засоби навчання. – 2009. – № 5(13).
3. Новикова А.А. Социальная компетентность: критерии и методики определения [Электронный ресурс] / А.А. Новикова // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 1. – Режим доступа: <https://www.science-education.ru/ru/article/view?id=17693>.
4. Равен Дж. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие, реализация / Пер. с англ. / Дж. Равен. – М.: Когнито-Центр, 2002. – 396 с.
5. Сисоева С.О., Кристочук Т.Е. Методологія науково-педагогічних досліджень: Підручник / С.О. Сисоева, Т.Е. Кристочук. – Рівне: Волинські обереги, 2013. – 360 с.
6. Шпичко І. Експериментальна перевірка ефективності формування соціальної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування / І. Шпичко [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova8/subor/Shpychko.pdf>.

Грибанова О.Е.

Запорозький національний університет

ДИАГНОСТИКА СОЦИАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ЭКОНОМИСТОВ В ПРОЦЕССЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКИ В КОЛЛЕДЖЕ: ПРОБЛЕМНЫЙ АНАЛИЗ

Аннотация

В статье осуществлен анализ научных подходов к эмпирическому исследованию социальной компетентности будущих специалистов. Определено, что в современной педагогической науке измерение социальной компетентности студентов осуществляется за различными критериями и показателями. Охарактеризовано авторское понимание сущности социальной компетентности будущих экономистов. Рассмотрены требования к диагностике социальной компетентности будущих экономистов как интегративного личностно-профессионального явления. Предложен авторский комплекс диагностических методов, который обеспечивает целостное изучение социальной компетентности студентов.

Ключевые слова: социальная компетентность, диагностика, педагогический эксперимент, будущие экономисты, колледж.

Gribanova O.E.

Zaporizhzhya National University

STUDY OF SOCIAL COMPETENCE OF FUTURE ECONOMISTS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL TRAINING IN A COLLEGE: PROBLEM ANALYSIS

Summary

The article analyzes the scientific approaches to the empirical study of the social competence of future specialists. It has been determined that in modern pedagogical science, the measurement of students' social competence is carried out according to various criteria and indicators. The author's understanding of the essence of social competence of future economists is characterized. The requirements for the diagnosis of social competence of future economists as an integrative personality-professional phenomenon are considered. The author offers a complex of diagnostic methods, which provides a holistic study of the social competence of students.

Keywords: social competence, diagnostics, pedagogical experiment, future economists, college.